Prehľad bádania o včasnostredovekom osídlení Zvolenskej kotliny[1]

MARTA MÁCELOVÁ

Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Doposiaľ najkomplexnejší prehľad bádania o slovanskom osídlení Stredoslovenskej kotliny publikovala M. Rejholcová v štúdii z roku 1971 „Slovanské osídlenie Stredoslovenského kraja“.[2] Vyhotovila súpis slovanských lokalít sídliskového charakteru na základe publikovaných náhodných zberov a nálezových správ. Autorka poukazuje na riedke osídlenie v zalesnenej časti kotliny, ktoré určite ovplyvnilo prenikanie osídľovacích prúdov, ale zároveň upozornila na nedostatočný archeologický výskum tejto oblasti.[3] Zhrnula názory staršej historiografie na vývoj osídlenia v slovanskom období, od mylných názorov V. Chaloupeckého, pokladajúceho stredoslovenskú oblasť za územie širokých a neosídlených hvozdov až do počiatku 13. stor.,[4] cez odmietnutie tohto tvrdenia D. Rapantom[5] až po jasné stanovisko J. Dekana, ktorý poukázal na starú slovanskú sídelnú tradíciu zvolenskej oblasti na základe nálezu byzantského pokladu zo Zemianskeho Vrbovku, datovaného do 7. stor.[6] J. Dekan upozorňuje na problém nedostatočného výskumu regiónu,[7] k čomu sa priklonil aj A. Točík, poukazujúc na prvé dôležité slovanské sídliskové nálezy zo Zvolena a najmenšiu preskúmanosť a intenzitu výskumu oproti západnému a východnému Slovensku.[8]

Z geografického hľadiska Zvolenská kotlina predstavuje menší územný celok (630 km²),[9] kotlinu stredného výškového stupňa s dnom od 300 do 500 m n. m., uzavretú zo všetkých strán pohoriami Slovenského stredohoria.[10] Osídľovací proces je úzko previazaný s prírodným prostredím a jeho zložkami. Jedným z najdôležitejších faktorov hospodárskej prosperity Veľkej Moravy bolo dolovanie rúd a ich ďalšie spracúvanie.[11] V oblasti Sliača sa jedná sa najmä o nálezy povrchových limonitových bahenných rúd.[12] Významnú úlohu zohrávajú pôdne a hydrologické pomery, ktoré vplývali na hustotu osídlenia. Riečne brody určovali smer komunikačných tepien popri ktorých viedli pozemné cesty. V prípade Zvolenskej kotliny je to rieka Hron so svojim prítokom Slatinou a tiež Krupinica, ktoré cez Pliešovskú kotlinu spájali Zvolenskú kotlinu s dolným Pohroním a Poiplím. Kotlina oplýva početnými prameňmi podzemných obyčajných vôd a tiež minerálnych vôd. Tie sa vytvorili na základe pozdĺžneho pohronského zlomu. V okolí Banskej Bystrice sú to kyselky v Lukavici a Čeríne, v okolí Zvolena na Sliači, vo

---

[1] Článok vznikol za podpory grantu VEGA č. 1/4541/07.

[2] REJHOLCOVÁ, M.: Slovanské osídlenie Stredoslovenského kraja. Slov. Arch. XIX-1, 1971, s. 95-131.

[3] REJHOLCOVÁ, M. Slovanské osídlenie, s. 95.

[4] CHALOUPECKÝ, V.: Staré Slovensko. Bratislava 1923, s. 16

[5] RAPANT, D.: O starý Liptov. Bratislava VII, 1933, s. 517.

[6] DEKAN, J.: K problémom slovanského osídlenia na Slovensku. Hist. Slovaca VI-VII. Bratislava 1948-49, s. 60.

[7] DEKAN, J.: K problémom, s. 61.

[8] TOČÍK, A.: Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Veľkomoravskej ríše. Hist. Čas. III, 1955, s. 415.

[9] Ottova encyklopédia Slovensko A – Ž. Praha 2006, s. 1038, heslo Zvolenská kotlina.

[10] LUKNIŠ, M. – PLESNÍK, P.: Nížiny, kotliny a pohoria Slovenska. Bratislava 1961, s. 61.

[11] BIALEKOVÁ, D.: Osídlenie oblastí so surovinovými zdrojmi na Slovensku v 9.-11. storočí. Arch. Hist. 3. Brno 1978, s. 11.

[12] MIHOK, Ľ. – PRIBULOVÁ, A. – FRÖHLICHOVÁ,M. – MÁCELOVÁ, M.: Výskum výroby a spracovania železa na slovanskom sídlisku Sliač-Horné zeme. Slov. Arch. XXXXV-2, 1997, s. 441.

Zvolene na Borovej hore, v Zolnej, Kováčovej a vo Zvolene na Červenom medokýši. Dostatok pramenných i minerálnych vôd tiež výrazne ovplyvnil osídľovací proces regiónu.

V príspevku sa zameriavam na stav výskumu Zvolenskej kotliny od konca 6. do 12. storočia. V prvej časti sa venujem stavu bádania slovanského osídlenia vo Zvolenskej kotline od náhodných zberov v 19. stor. až po prvé prieskumy a záchranné archeologické výskumy, uskutočnené po druhej svetovej vojne. V druhej časti poukážem na zintenzívnenie výskumu v rokoch obsadenia systematizovaných miest archeológov v múzeách vo Zvolene a Banskej Bystrici (1952) a vybudovania vysunutého pracoviska Archeologického ústavu SAV Nitra vo Zvolene (2007).

Počiatky výskumu Zvolenskej kotliny

Prvý náčrt včasnohistorického osídlenia Zvolenskej stolice podal v druhom zväzku päťzväzkového diela „Notitia Hungariae novae geographico-historica“ významný vedec 18. storočia Matej Bel.[13] Opierajúc sa o diela antických autorov a svojich spolupracovníkov – historikov označil za *„prastarých obyvateľov tohto územia Kvádov, čoskoro nato Slovanov a iné národy, ktoré sa sem sťahovali zo svojich prastarých sídiel. A predsa Slovania obývali tieto karpatské úpätia, ktoré na tejto strane obmýva Hron a na druhej Váh, ak nie nepretržite, dozaista najdlhšie“.*[14] Aký pravdivý výrok vedca v čase ešte neobjavených hmotných dokladov!

S veľkým záujmom o najstaršie pamiatky Horehronia a Zvolenskej kotliny sa stretávame už v 19. storočí. O poznanie tohto regiónu sa zaslúžili významné osobnosti našich národných dejín, akými sú Andrej Kmeť, Samo Chalupka a Mudr. Ján Petrikovich.[15] Výstupu na archeologickú lokalitu Hrádok v Hornej Lehote sa počas návštevy Sama Chalupku v roku 1855 zúčastnila aj významná česká spisovateľka Božena Němcová. Opis výstupu a tiež aj správu o archeologických nálezoch publikovala v Památkach archeologických.[16]

Koncom 19. a zač. 20. storočia sa archeologickými aktivitami v okolí Zvolena zaoberal prednosta sirotského úradu, súkromný zberateľ Július Thomka, ktorý spolupracoval s veľkoslatinským slúžnym Ľudovítom Leustáchom. Sledovali osídlenie na výšinných polohách na Pustom hrade a na Sklenom zámku pri Sielnici[17] a s ich menami sa viažu aj prvé výkopy v Detve na polykultúrnej lokalite - Kalamárke.[18] Hradisko na Kalamárke, strategicky výhodne umiestnené na skalnej plošine nad Detvianskou kotlinou, bolo osídlené už na konci mladšej doby bronzovej, v 9.-8. stor. pred n. l. bolo opevnené kamennozemným opevnením.[19]Osídlenie polohy v protohistorickom období, kedy tu bolo vybudované valové opevnenie v dvoch fázach (doba laténska) až po obdobie sťahovania národov zhodnotil autor systematického výskumu, konaného v rokoch 1986-1989, P. Šalkovský.[20] Nás zaujíma postavenie a úloha slovanského hradiska Kalamárka, ktorú plnilo v rámci včasnostredovekej sídliskovej aglomerácie horného Pohronia a údolia Kriváňa, o čom sa

[13] BEL, M.: Notitia hungariae novae geographico historica. Tomus secundus. Viennae 1736. SOPKO, J.: Preklad vybraných statí z diela Mateja Bela „Notitia Hungariae historico geografica..In: Metodický spravodaj Stredoslovenského múzea. Mimoriadne číslo venované 300. výročiu narodenia Mateja Bela. Banská Bystrica 1984, s. 16.
[14] SOPKO, J.: Preklad vybraných statí, s. 16.
[15] BALAŠA, G.: Praveké osídlenie stredného Slovenska. Martin 1960, s. 6-8.
[16] NĚMCOVÁ, B.: Slovenské starožitnosti. Pam. Arch. III, 1859, s. 27.
[17] BALAŠA, G.: Praveké osídlenie, s. 9.
[18] THOMKA, J.: Zólyómvármegye őstelepei. Arch. Ért. XI, 1891, s. 300.
[19] ŠALKOVSKÝ, P.: Výšinné hradisko v Detve – osídlenie v mladšej a neskorej dobe bronzovej. Slov. Arch. XXXXIX-1, 2001, s. 39-58.
[20] ŠALKOVSKÝ, P.: Výšinné hradisko v Detve – protohistorické osídlenie. Slov. Arch. L-1, s. 99-124.

podrobnejšie zmienime v ďalšej časti príspevku.

Sedlo Chrapková pod Kalamárkou navštívil už v roku 1899 prenčovský farár Andrej Kmeť, predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti spolu so svojím priateľom, detvianskym farárom K. A. Medveckým. Ten vo svojej monografii Detva v časti Starožitnosti uvádza, že výsledkom ich snahy bol stredne veľký košík nazberaných črepov z viackrát prekopaného predhistorického cintorína, ktoré uložili do slovenského múzea.[21] O nálezisku sa zmieňuje aj L. V. Rizner, ktorý si dopisoval s A. Kmeťom.[22] V roku 1925 publikoval J. Eisner železný meč z Detvy, ktorý sa nachádzal v martinskom múzeu.[23]Bližšie nálezové okolnosti nie sú známe, meč bol datovaný do 9. stor. [24] Jeho rozborom a popisom sa zaoberal vo svojej štúdii o zbraniach a výzbroji jazdcov 9. až 14. stor. na Slovensku A. Ruttkay, zaradil ho medzi meče domácej proveniencie z 9. stor.[25] P. Šalkovský predpokladá, že dvojsečný meč s dvojdielnym gombíkom a rovnou priečkou pravdepodobne pochádza z Kalamárky.[26]

Na mape Slovenska, ktorú zostavila Ľ. Kraskovská v rámci prezentácie slovanských nálezísk v stati J. Eisnera „Slovensko v dobe kultúry hradištnej“ sú uvedené iba tri lokality: Detva, Zvolen – Môťová a Zvolen – Pustý hrad.[27] Už v nasledujúcom roku 1948 bolo pri stavbe rodinných domov vo Zvolene, v polohe Krivá púť porušené sídlisko z 8.-10. storočia. Záchranný archeologický výskum vykonal V. Budinský-Krička.[28] Tento starý miestopisný názov označuje meandrujúci úsek cesty na sútoku Hrona a Slatiny.[29] Na stopy slovanského osídlenia na hrádku v Selciach pri Banskej Bystrici poukazujú črepy z poveľkomoravského obdobia, nájdené pri prieskume V. Budinského –Kričku.[30]

Archeologický výskum po roku 1952

Už v roku 1948 pri kopaní vodovodnej ryhy na dvore vtedajšieho gymnázia (neskôr areál Vysokej školy lesníckej a drevárskej) porušili robotníci sídliskový materiál. V roku 1952, po nástupe G. Balašu na systematizované miesto archeológa vo vtedajšom Krajskom múzeu v Banskej Bystrici uskutočnil tento záchranný archeologický výskum.[31] V hĺbke 25 cm odkryl črepový materiál a zvieracie kosti. Kultúrna vrstva v odpadovej jame, ako ju interpretoval autor pokračovala až do hĺ. 160 cm a bolo v nej veľké množstvo zvieracích kostí a skromný keramický materiál.[32] V roku 1954 urobil plošný odkryv jedenástimi sondami, pre porušenosť terénu sa nepodarilo zachytiť detaily objektov. Materiál je doposiaľ iba popísaný a nevyhodnotený, rámcovo datovaný do 9.-12. stor. V roku 1958

[21] MEDVECKÝ, K. A.: Detva. Monografia. Ružomberok 1905 reedícia Zvolen 1995, s. 23.
[22] RIZNER, L. V.: Náleziská starožitností v Uhrách. Sbor. MSS VIII, Turčiansky Sv. Martin 1903, s. 30.
[23] EISNER, J.: Slovensko a Podkarpatská Rus v době hradištní. Obzor Prehist. IV, 1925, s. 59, obr. 1, č. 1.
[24] EISNER, J.: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933, s. 251-252.
[25] RUTTKAY, A.: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I). Slov. Arch. XXIII-1, 1975, s. 136-137, obr. 2: 4;3:1; ten istý: Umenie kované v zbraniach. Bratislava1978, s. 22, obr. 4.
[26] ŠALKOVSKÝ, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994
[27] EISNER, J.: Slovensko v dobe kultúry hradištnej. In: Slovenské dejiny I. Slovensko v praveku. Bratislava 1947, mapa XI.
[28] BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Niekoľko príspevkov k súpisu pamiatok z doby bronzovej zo stredného a horného Pohronia. Čas. MSS XXXIX, 1948, s. 61, pozn. 17; ten istý: nález. správy č. 528/48 a 561/48 – archív AÚ SAV v Nitre.
[29] MÁCELOVÁ, M.: K počiatkom osídlenia Zvolena v stredoveku. Arch. Hist. 18, 1993, s. 69.
[30] BUDINSKÝ-KRI4KA, V.: Nálezová správa č. 1835/1950 – archív AÚ SAV v Nitre.
[31] BALAŠA, G.: Žiarové pohrebište zo staršej doby železnej pri Zvolene. Arch. Rozhl. VII, 1955, s. 751; ten istý: Praveké osídlenie stredného Slovenska. Martin 1960, s. 85-86.
[32] BALAŠA, G.: Novšie archeologické náleziská a nálezy z južnej oblasti stredného Slovenska. Štud. Zvesti AÚ SAV 11, 1963, s. 198-202.

sa pri kopaní základov pre internát Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene v hĺ. 100 cm zistila kultúrna vrstva, obsahujúca keramické fragmenty a archeozoologický materiál. Výskum na porušenej ploche sa neuskutočnil. Nespracované nálezy sú uložené v Lesníckom a drevárskom múzeu vo Zvolene.[33] Materiál môžeme rámcovo datovať do 9. stor. V roku 1993 vo výkopovej ryhe v tejto polohe získal ďalší sídliskový materiál z 9. stor.[34] Napriek tomu, že v múzeu vo Zvolene vedeli o existencii ďalšieho neopevneného slovanského sídliska, rozprestierajúceho sa na úpätí Veľkej Stráže, nebol v tejto polohe vykonaný predstihový archeologický výskum. Poloha polykultúrneho sídliska bola čiastočne preskúmaná v roku 1981 až po odhumusení celého úseku pripravovaného pod diaľnicu nad čističkou odpadových vôd. Nakoľko horizontálna stratigrafia bola silne porušená, nedal sa identifikovať typ ani rozloha slovanských objektov. Keramika je rámcovo datovaná do konca 8.-9. stor. [35]

Koncom 70. rokov sa vytvorili priaznivé podmienky pre terénne aktivity vo zvolenskom regióne. Aktívne sa na prieskume zúčastnil významný archeológ V. Budinský-Krička, ktorý čiastočne poznal terén už z výskumu a prieskumu uskutočneného v minulosti,[36] spolu so svojím agilným spolupracovníkom J. Macákom počas ich liečebného pobytu v sliačskych kúpeľoch. V roku 1980 našiel pri prieskume vo Zvolene na ľavobrežnej terase Slatiny po Pustým hradom V. Budinský-Krička črepy včasnoslovanskej keramiky modelovanej v ruke.[37] G. Fusek ich datuje do 6. stor.[38] Sú to najstaršie včasnoslovanské nálezy z územia Zvolena. V auguste 1978 pri prieskume ľavobrežná terasy Badínskeho potoka na svahu Hrádku v Badíne našiel včasnostredoveké črepy z 12.-13. stor.[39] a na rekultivovaných parcelách praveké črepy. Medzi nimi boli aj 3 fragmenty slovanskej keramiky z 9.-10. stor.[40] V tom istom roku zistil J. Macák rozsiahle slovanské sídlisko, rozkladajúce sa na miernej vyvýšenine v inundácii Hrona, na jeho pravom brehu južne od mesta Sliač v polohe Na kút. Sídlisko pretína štátna cesta vedúca do Zvolena. V. Budinský –Krička ho datuje podľa keramiky do 8.-9. stor.[41]

Zásluhou člena Slov. archeologickej spoločnosti J. Macáka sa počas rekultivačných prác na ľavobrežnej terase Hrona v r. 1976 zistilo intenzívne osídlenie polohy Horné zeme v Sliači, časti Rybáre.[42] Záchranný archeologický výskum realizovalo Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici v rokoch 1979-1980 a 1985-1986 pod vedením autorky príspevku a financoval ho Archeologický ústav SAV v Nitre.[43] Počas štyroch výskumných sezón sa preskúmalo v dvoch slovanských osadách 24 objektov, ktoré boli značne porušené orbou. Vo výplni objektov prevažovala keramika, zvieracie kosti,

[33] KUKA, P.: Nález slovanskej keramiky vo Zvolene. Štud. Zvesti AÚ SAV 6, 1961, s. 286-287.
[34] MOSNÝ, P.: Prieskum v okresoch Banská Bystrica a Zvolen. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku (ďalej AVANS) v r. 1993, Nitra 1995, s. 99, obr. 62: 6.
[35] ŽEBRÁK, P.: Předběžné výsledky záchranného výzkumu v okolí Zvolena. AVANS v r. 1981, s. 311-312.
[36] BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Niekoľko príspevkov k súpisu pamiatok, s. 61.
[37] BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Nové nálezy zo Zvolena. AVANS v r. 1980, Nitra 1981, s. 53-54, obr. 27: 6, 11, 13, 15.
[38] FUSEK, G.: Slovensko vo včasnoslovanskom období. Nitra 1994, s. 265.
[39] BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Nález. správa č. 8648/78 – archív AÚ SAV v Nitre.
[40] BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovanské sídliskové nálezy zo stredného Pohronia. AVANS v r. 1979, Nitra 1980, s. 55, obr. 22; ten istý: nález. správa č. 8649/78 – archív AÚ SAV v Nitre; MÁCELOVÁ, M.: Praveké a včasnohistorické sídliskové nálezy z Badína. AVANS v r. 1978, Nitra 1980, s. 169-170; tá istá: Osídlenie Badína v praveku a vo včasnom stredoveku. In: Pohľad do histórie obce Badín. Banská Bystrica 2002, s. 45, obr. 2: 6-8.
[41] BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovanské sídliskové, s. 55, obr. 23.
[42] BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovanské sídlisko v Sliači-Rybároch. AVANS v r. 1977. Nitra 1978, s. 56-57.
[43] MÁCELOVÁ, M.: Slovanské sídlisko v Sliči na Horných zemiach v okrese Zvolen. Stredné Slovensko 2, 1982, s. 117-132; tá istá: Slovanské sídliská v Sliči, okres Zvolen. Stredné Slovensko 9, 1990, s. 320-344.

kovový a kostený materiál. V troch včasnoslovanských objektoch, datovaných na prelom 6./7. stor. sa našla keramika pražského typu, najstaršia na vo Zvolenskej kotline [44] Keramika je vyhotovená v rukách a bez výzdoby. Sliačska keramika z 8.-9. stor. je obtáčaná na kruhu, zdobená jednoduchou i viacnásobnou vlnovkou, zväzkami rýh, hrebeňovými vpichmi a plastickými lištami. V najmladšie datovaných objektoch z druhej polovice 9. stor. – zač. 10. stor. sa na keramických dnách našli reliéfne značky v tvare krúžku a kríža. Čiastočne zahĺbené jednopriestorové objekty – polozemnice zrubovej konštrukcie mali v rohu ohnisko vybudované z riečnych okruhliakov. Okrem príbytkov sa zistila samostatná pec na vypaľovanie keramiky, hospodárske ako aj výrobné objekty, hutnícka piecka – dymárka a kováčska vyhňa.[45] Analýza železných predmetov zo sídliska potvrdila vysokú zručnosť slovanských kováčov a znalosť materiálov, čo sa prejavilo v technológii výroby.[46] Dve slovanské osady čiastočne preskúmané a tretia doložená zberovým materiálom majú roľnícko-chovateľský a remeselnícky charakter. Remeselná výroba sa vo veľkomoravskom období zameriavala na spracúvanie železnej rudy z miestnych ložísk, ktoré sú v Sliači zastúpené bahennými rudami. V Sliači sa na ďalších polohách zistila slovanská keramika, napr. na úpätí Kozáka,[47] severozápadne od gotického kostola v miestnej časti Hájniky kultúrna vrstva s črepmi a mazanicou z 9. stor. [48] V roku 2000 pri výkope kanalizačnej ryhy na Hájnickej ulici v Sliači sa našli slovanské črepy z 9. stor. z tela a dien nádob, s plastickými značkami.[49] Materiálna kultúra z piatich lokalít z katastra Sliač napovedá o silnej koncentrácii slovanských sídlisk, rozkladajúcich sa na pravom i ľavom brehu Hrona. Rovnako veľká koncentrácia vo Zvolene upozorňuje na husté osídlenie Zvolenskej kotliny v 7.-9. storočí. Správnym centrom mikroregiónu Zvolen a Sliač v 9.-10. stor. bolo hradisko Priekopa. Bolo situované na významnej prístupovej komunikácii z Poiplia do Zvolenskej kotliny. Vypína sa na strategickej vyvýšenine nad sútokom Slatiny a Neresnice vo Zvolene, časti Môťová.[50] Lokalitu geodeticky zameral a uviedol do literatúry už v 30. rokoch Š. Janšák.[51] Neveľké hradisko s vnútornou plochou 9891 m² bolo pomenované podľa 6 m hlbokej priekopy na juhovýchodnej strane, ktorá ho oddeľovala od hrebeňa. Bola súčasťou fortifikácie, kým nebola zasypaná pri budovaní prístupovej cesty do záhradkárskej osady. Hradisko bolo zapísané do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok pod. č. Ss/1205 v roku 1963, ale už v roku 1967 tu bola zriadená záhradkárska osada.[52] Archeologický výskum realizovalo Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV v Nitre pod vedením autorky v rokoch 1988-1992. Vertikálnym rezom sa odkryl profil valu s dvomi fázami výstavby. V prvej fáze bol vybudovaný 1,6 m široký kamenný múr z vonkajšej strany hlinitého jadra.[53] Bol postavený z lomového, nasucho kladeného kameňa a chránil hradisko po celom obvode. Druhú fázu opevnenia tvoril val

[44] FUSEK, G.: Slovensko vo včasnoslovanskom, s. 246.
[45] MIHOK, Ľ. – PRIBULOVÁ, A. – FRÖHLICHOVÁ, M. – MÁCELOVÁ, M.: Výskum výroby a spracovania železa na slovanskom sídlisku Sliač-Horné zeme. Slov. Arch. XXXXV-2, 1997, s. 431-444.
[46] PRIBULOVÁ, A. – MIHOK, Ľ. – MÁCELOVÁ, M.: Metalografický rozbor železných predmetov zo slovanského sídliska Sliač-Horné zeme. Štud. Zvesti AÚ SAV 34, 2002, s. 189- 203.
[47] BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovanské sídliskov Sliači-Rybároch, s. 57.
[48] MOSNÝ,P.: Prieskum v okresoch Banská Bystrica a Zvolen, s. 99, obr. 62: 2, 5.
[49] MÁCELOVÁ, M. – MALČEK, R.: Nové nálezy zo Sliača. AVANS v r. 2000. Nitra 2001, s. 149-150, obr. 80: 1, 2, 4.
[50] MÁCELOVÁ, M.: Príspevok k stredovekému osídleniu Zvolena. Arch. Hist. 14, Brno 1989, s. 171-180.
[51] JANŠÁK, Š.: Staré osídlenie Slovenska. Sbor. MSS XXIV, 1930, s. 50-52, obr. 67.
[52] MÁCELOVÁ, M.: Príspevok k stredovekému, s. 173.
[53] MÁCELOVÁ, M.: Der Burgwall Priekopa in Zvolen und die frühmittelalterliche Besiedlung des Zvolener Beckens. In: Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. (Eds. J. Henning – A. T. Ruttkay). Bonn 1998, s. 399-404.

s komorovými konštrukciami. Na vonkajšej strane komoru stabilizovali bermou. Mohutným valom s komorovými konštrukciami bolo hradisko opevnené na severnej, západnej a južnej strane. Valové opevnenie zničil požiar. Zistila sa aj tretia fáza opevnenia, ktorú tvorila 1,2 m široká kamenná hradba spájaná maltou. V areáli hradiska sa preskúmalo 12 objektov, datovaných keramikou do 9.-11. stor. [54] Po začlenení zvolenského územia do Uhorského kráľovstva stratilo hradisko svoj strategický význam.

Strážnu i vojenskú funkciu vo zvolenskom regióne plnilo aj hradisko v Detve na Kalamárke, ktoré systematicky v rokoch 1986-1989 skúmal P. Šalkovský, vedecký pracovník AÚ SAV v Nitre.[55] Bolo opevnené valom s kamennými plentami a je datované do neskoroveľkomoravského až poveľkomoravského obdobia. Neveľké výšinné hradisko strážilo horský prechod z Poiplia údolím Kriváňa do Zvolenskej kotliny v období staromaďarského ohrozenia a plnilo funkciu správneho strediska Podpoľania.[56] Na hradisku sa zistili nálezy, ktoré dokladajú prítomnosť sociálne privilegovanej vojenskej vrstvy.

V severnej časti Zvolenskej kotliny sa počas výskumu stredovekej architektúry v Banskej Bystrici v dvornom trakte na Nám. SNP č. 3 zistila kultúrna vrstva s nálezmi slovanskej keramiky z 9. stor.[57] Najsevernejšie nálezy slovanskej keramiky vo Zvolenskej kotline pochádzajú zo Slovenskej Ľupče. Našli sa na dvoch polohách „Brvništia“ a „Pod skalou“ a sú datované do 9.-10. stor.[58] Z návršia Ľupčianskeho zámku pochádza údajne strelka s tuľajkou, ale jej datovanie nie je známe.[59]

Ďalšia etapa zintenzívnenia bádania vo Zvolenskej kotline začala v roku 2007, keď vo Zvolene bolo zriadené vysunuté pracovisko Archeologického ústavu SAV v Nitre. Na výskumných prácach a prieskume regiónu sa podieľajú traja mladí archeológovia, čo sa prejavilo zintenzívnením terénnych aktivít vo Zvolenskej kotline. V priebehu rokov 2007-2008 boli zistené tri nové slovanské lokality a to vo Vígľaši – Pstruši v polohe Kostolisko, vo Vlkanovej pod Peťovským hájom, vo Zvolene na Nám. SNP.[60] Najnovšiu lokalitu evidujeme vo Zvolene – Môťovská priehrada, kde sa po vypustení priehrady našiel slovanský materiál z 8.-9. stor.[61] Vyššie uvedené skutočnosti potvrdzujú predpoklady J. Dekana, že oblasť Zvolenskej kotliny má rovnako starú tradíciu slovanského osídlenia ako západné Slovensko a málo vedomostí o osídlení je dôsledok jej neprebádanosti.[62]

Summary

An overview of research on the Early Middle Ages settlement in the Zvolen Basin

This study focuses on the history and the present state of an archaeological research of the settlement in the Zvolen Basin, which can be dated from the end of the 6th to the 12th centuries. In its first part we describe the state of research of the Slavic settlement in the Zvolen Basin from the period of the occasional acquisition of the findings in the 19th century to the period of the first archaeological excavations and short-time protection excavations realized after the World War II. In its second part we offer an overview of research after the creating of the learned staff in the museums in Zvolen and Banská Bystrica, as well as of research at the locality of Detva-Kalamárka (realized by the Archaeological Institute of the Slovak Academy of Sciences in Nitra).

[54] MÁCELOVÁ, M.: K počiatkom osídlenia Zvolena v stredoveku. Arch. Hist. 18. Brno 1993, s. 69-74.
[55] ŠALKOVSKÝ, P.: Frühmittelalterlicher Burgwall bei Detva. Slov. Arch. XLII-1, 1994, s. 155-181.
[56] ŠALKOVSKÝ, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994.
[57] MÁCELOVÁ, M.: Požiarom zaniknutý zrubový objekt z 15. storočia v Banskej Bystrici. Arch. Hist. 21. Brno 1996, s. 425.
[58] MOSNÝ, P.: Výsledky prieskumu v Ľupčianskej doline. AVANS v r. 1996. Nitra 1998, s. 120.
[59] BALAŠA, G.: Praveké osídlenie, s. 82.
[60] Za informácie o lokalitách srdečne ďakujem J. Beljakovi. Správy o slovanských lokalitách sú uvedené v AVANS-och za roky 2007 a 2008, ktoré sú v tlači.
[61] Za informáciu o lokalite ďakujem J. Beljakovi.
[62] DEKAN, J.: K problémom, s. 60, 61.